

Obr. 1 Reliéfní vyobrazení zajatců s označením „Horního“ a „Dolního“ Recenu (oblast Syropalestiny) z karnackého chrámu (foto D. Šichan)

Mocenská rétorika panovníků Nové říše ve 2. polovině 18. dynastie

Daniel Šichan

Předkládaný text je přímým pokračováním již publikovaného článku (Šichan 2013: 79–87), který má za úkol především doplnit obraz z větší části již nastíněné problematiky mocenské rétoriky panovníků 18. dynastie v rámci jejich zahraniční politiky. Pojednávané období 2. poloviny 18. dynastie (asi 1400–1300 př. n. l.) se totiž z hlediska novoříšské zahraniční politiky vyznačuje jakýmsi přesunem ve výběru a užití mocenských nástrojů. Síla zbraní do značné míry ustupuje do pozadí a do popředí naopak vystupuje vskutku bezprecedentní diplomatická výměna a sňatková politika egyptských vládců. Koncem dynastie naopak dochází k oslabení a úpadku egyptského vlivu na mezinárodním poli a mocenské střety se současně řeší opět spíše silou zbraní.

Vláda syna a nástupce Amenhotepa II., Mencheprurea Thutmose IV. (asi 1400–1390 př. n. l.), znamená z pohledu mocenské rétoriky novoříšských panovníků nový směr. Jeho jména *šhm hꜥw m tꜥw nb(w)* (Obě pani), „mocných zjevení ve všech zemích“, a *wꜥr hpꜥ dr pꜥt* (Zlatý Hor), tedy „ten, který mocnou paží odráží Devět luků“, sice naznačují aktivní postoj Thutmose IV. vůči okolním zemím,

nicméně jeho vojenskou činnost doposud dokládají pouze dva texty. Prvním z nich je jeho seznam obětí z Karnaku, zmiňující kořist získanou během jeho „prvního vítězného tažení“ v Naharině (Mitanni) (Urk IV: 1554) a druhým je jeho stéla z Konossa v Núbii z 8. roku vlády, zaznamenávající jeho boj proti Núbijcům ve východní poušti v oblasti Vavatu v severní Núbii (Urk IV: 1545–1548).

Z pohledu mocenské rétoriky je vláda a činnost Thutmose IV. nejdůležitější tím, že pokračoval v mírovém sbližování se státem Mitanni, započatém již jeho otcem Amenhotepem II., a to i přesto, že se Thutmose IV. zpočátku pravděpodobně nevyhнул válečným střetům s tímto státem. Postupně však přikročil k přelomové sňatkové politice, jež později znamenala skutečný vrchol zahraniční politiky novoříšských panovníků a jako taková je přímo doložena z amarnské korespondence. Pozoruhodné na mezinárodním sňatku Thutmose IV. je, že se o něm nezmiňují egyptské prameny, ale až později žijící mitannský vládce Tušratta (kolem pol. 14. stol. př. n. l.), současník Amenhotepa III. a Amenhotepa IV./Achnatona. Ve svém dopise (označeném jako EA 29) Tušratta píše: „*Když [Mencheprure] (tj. Thutmose IV.) otec Nimmuriji (tj. Amenhotepa III.) psal Artatamovi, mému dědovi, žádal o dceru [mého děda, sestru] mého otce. Psal pětkrát, šestkrát, ale nedostal ji. Když napsal mému dědovi sedmkrát, teprve potom ji on pod takovým tlakem dal*“ (Moran 1992: 93). Jak z textu vyplývá, musel Thutmose IV. vyvinout velké úsilí, aby mitannskou princeznu získal, což lze interpretovat i v tom smyslu, že mu obzvláště záleželo na mírovém vztahu s Mitanni a na stabilizaci poměrů v oblasti Syropalestiny. Thutmose IV. tak tímto krokem zřejmě reagoval na mírové urovnání dosavadních egyptsko-mitannských sporů a možným mocenským sporům chtěl předejít sňatkem s cizí princeznou. Není jisté bez zajímavosti, že počinaje Thutmosem IV. egyptští panovníci oficiálně uplatňovali sňatkovou politiku pouze pro oblast Předního východu, neboť území Nubie bylo pod jejich permanentní kontrolou, udržovanou silou zbraní, a sňatková politika tak v jejím případě nebyla z pohledu egyptských panovníků zřejmě nutná.

Tato dvojí politika dosáhla svého vrcholu za vlády syna a nástupce Thutmose IV., Nebmaatre Amenhotepa III. (asi 1390–1352 př. n. l.). Máme zprávy o jeho vojenských zásazích na území Nubie, které jsou zaznamenány na stéle z Konossa z 5. roku jeho vlády (Urk IV: 1661–1663) a na skalní stéle mezi Asuánem a Filé také z 5. roku vlády (Urk IV: 1665–1666). Text stély z Konossa zároveň dokládá, že v 5. roce vlády Amenhotepa III. se uskutečnilo jeho „první vítězné tažení“ do Kuše (Urk IV: 1662). Ze Semny v Núbii pochází stéla Merimoseho, místodržícího Nubie za vlády Amenhotepa III., která líčí vojenskou akci proti oblasti Ibhety v severní části Nubie vedenou Merimosem ve jménu panovníka (Urk IV: 1659–1661). Ze zmíněných stél z Konossa a Asuánu vysvítá, že se Amenhotepovy jednotky dostaly v Kuši pravděpodobně až za 4. katarakt a donutily k poslušnosti místní vládce. Text na jeho soše pocházející z ostrova Sai poblíž 3. kataraktu užívá tradiční a odpovídajícím způsobem „krvavý“ styl narace, namířený jak proti nepřátelům v Núbii, tak i v Syropalestině (Urk IV: 1958–1959). Vrcholně působivým literárním vylicením použití síly Amenhotepa III. vůči jeho protivníkům je stéla z jeho zádušního chrámu v západních Thébách (Urk IV: 1646–1657) (obr. 2, dnes umístěná v káhirském muzeu pod označením CG 34025). Stélu později uzurpovali Amenhotep IV./Achnaton a panovník 19. dynastie Menmaatre Sethi I. (asi 1294–1279 př. n. l.) a dnes je především známá jako tzv. Izraelská stéla panovníka Baenre Merenptaha (také z 19. dynastie, asi

1213–1203 př. n. l.), který použil její zadní stranu pro svůj nápis, oslavující vítězství nad Libyjci a tzv. mořskými národy v 5. roce své vlády.

Pro oblast Syropalestiny a severních končin obecně však žádná vojenská akce Amenhotepa III. doložena není. Především v tomto prostoru se však rozvinula a vyvrcholila jeho sňatková politika, navazující na Thutmose IV. a mající zásadní význam pro vývoj mocenské rétoriky staroegyptských panovníků. Hlavním pramenem pro její poznání je zmíněná amarnská korespondence. Mimo amarnské prameny je Amenhotepova sňatková politika doložena pouze na jediném, tzv. „pamětním“ skarabovi oznamujícím jeho sňatek s mitannskou princeznou Giluchepou, dcerou Šuttarny II. (asi 1380–1360 př. n. l.), v 10. roce vlády (Urk IV: 1738). Amenhotep III. si diplomaticky „vyžádal“ princeznu nejen od vládců Mitanni, ale také Babylonu, Arzawy (oblast v dnešním západním Turecku) a Ammie (v dnešní Sýrii) a pomocí těchto sňatků udržoval s okolními vládci mírové vztahy, což mu umožnilo věnovat se vnitřnímu rozvoji Egypta.

I když podle svědectví amarnské korespondence vzájemná komunikace mezi Amenhotepem III. a jeho tehdejšími mocnými vladařskými protějšky probíhala na bázi „rovný s rovným“ (přičemž vůči méně významným, resp. „malým“ lokálním vládcům zaujímal pochopitelně dominantní pozici), z pohledu vlastní egyptské panovnické ideologie se mohl považovat za jim nadřazeného, jak dokládá jedno z jeho Horových jmen, které zní *k3 nht hk3 hk3w*, „mocný býk, vládce vládců“. Nijak neobvyklá nejsou ani jiná doložená Amenhotepova jména Obě paní *3 nrw hr h3st nbt* „velkého hněvu v každé cizí zemi“ či Zlatý Hor *3 hps hwj sttjw* „velké síly, jenž poráží Asijce“. Posledně zmíněné jméno evidentně neodpovídá charakteru Amenhotepovy politiky v Syropalestině, ale odráží tradiční přístup egyptských panovníků v rámci jejich rétoriky vůči této oblasti.

Lze konstatovat, že Amenhotep III. svojí sňatkovou politikou v podstatě završil pomyslný vývoj mocenské rétoriky započatý na konci 17. dynastie, který zejména v zahraničně-politické oblasti procházel významnými změnami, reflektujícími aktuální postavení Egypta v rámci mocenského rozložení sil. Za jeho vlády Egypt prožíval období relativního klidu a prosperity, což bylo umožněno mimo jiné také celkovou stabilizovanou mezinárodní situací na Předním východě i v Núbii. Z doby Amenhotepa III. je doložen také kontakt s obyvateli země Punt (Urk IV: 1657) a na jednom fragmentu nápisu z Búbastidy je snad popisována i jím vedená výprava do této oblasti (Urk IV: 1734–1736).

Mocenské postavení Amenhotepa III. se pravděpodobně také odrazilo i v jedinečném titulu jeho matky Mutemviji, která byla označena jako *hnwt nt t3w nbw*, tedy jako „paní všech zemí“ (Urk IV: 1716–1717).

Zahraněční situace se však začala měnit za vlády jeho syna, Nefercheprurea Vaenrea Amenhotepa IV./Achnatona (asi 1352–1336 př. n. l.). Tehdy začali do prostoru Sýrie pronikat ze severu Chetitě, kteří porazili Mitannce a začlenili je do své sféry vlivu, čímž narušovali dosavadní rovnováhu sil. Ačkoliv se Achnaton téměř od začátku své vlády plně soustředil na uskutečňování převratných změn v náboženské a potažmo i vnitropolitické sféře, jeho titulatura prozrazuje, že se od mezinárodních

Obr. 2 Kopie stély Amenhotepa III. (zadní stranu tvoří text tzv. Izraelské stély, CG 34025), která je umístěna v muzeu v Merenptahově zádušním chrámu v Západních Thébách (foto D. Šichan)

záležitostí nemohl zcela distancovat. Dokladem jsou např. Achnatonovy tzv. hraniční stély, které vymezovaly území nově založeného sídelního města Achetatonu (Tell el-Amarny) ve středním Egyptě. Tyto stély, datované do 4. roku jeho vlády, zmiňují poddanství všech cizích zemí a přinášení poplatků Achnatonovi (Urk IV: 1970). Na stéle ze Zerniku (poblíž Esny v jižním Egyptě) je Achnaton titulován jako *k3 nht (...)* *hk3 psdt-pdt (...)* *nb hpš hr h3swt nbt*, tedy „vítězný býk (...) vládce Devíti luků (...) pán síly ve všech cizích zemích“ (Urk IV: 1963–1964). Stély z Amady a z Buhénu z 12. roku vlády Achnatona zmiňují potlačení povstání v Núbii v oblasti Akujty (Urk IV: 1963; Schulman 1982) a texty z hrobek představených harému Merirea (II.) a Huji z Tell el-Amarny se zmiňují o významné události ze stejného roku, během níž Achnaton a jeho manželka Nefertiti přijali tribut „Sýrie, Kuše, západu a východu a všech cizích zemí, shromážděných jako jeden, i ostrovů, které jsou uprostřed oceánu (tj. z oblasti egejských ostrovů)“ (Urk IV: 2003 a 2006). Není však jasné, zda tato událost úspěšnou pacifikací Nubie nějak souvisela. Pro doplnění lze uvést, že z hrobky zmíněného Merirea (II.) pochází doposud nejstarší vyobrazení Chetitů (Breasted 1906: 404).

Vztah Achnatona k oblasti Syropalestiny se odráží také ve výše zmíněné amarnské korespondenci, z níž vyplývá, že Achnaton byl s místními vládci v kontaktu od samot-

ného počátku své vlády (viz např. EA 27/Urk IV: 1995). Egypťané na měnící se situaci v severní Sýrii reagovali přinejmenším omezenými vojenskými akcemi, které ale měly za cíl spíše udržet místní vazalské vládcy loajální vůči egyptské straně. Tato strategie se však v průběhu času ukázala jako ne zcela účinná.

Nástupce Achnatona, Nebcheprure Tutanchaton/Tutan-chamon (jeho bratr či syn?, asi 1336–1327 př. n. l.), nastoupil na trůn v době stále více se komplikující zahraničně politické situace v Syropalestině. Neúspěšné vystoupení egyptské armády, vyslané do Sýrie snad na konci Achnatonovy vlády, je dokonce zaznamenáno na Tutanchamonově tzv. memfidské restaurační stéle z Karnaku z 1. roku jeho vlády, kterou později uzurpoval panovník Haremheb (Urk IV: 2027). Na konci Achnatonovy vlády či bezprostředně po jeho smrti se Chetitě pravděpodobně pevněji uchytili v prostoru egyptské sféry vlivu v Sýrii, která se od této doby stala ohniskem egyptsko-chetitského soupeření po zbytek 18. dynastie a v první polovině následující 19. dynastie.

Tutanchamon patří k nejznámějším egyptským panovníkům vůbec, a to zejména díky svému dochovanému pokladu z hrobky v Údolí králů (KV 62). Ze zahraničně-politického hlediska však většinou bývá považován za málo významného, zejména z důvodu dosavadní absence informací o jeho vojenských akcích v cizích oblastech. Podle

názoru autora je však třeba tento stav přehodnotit, neboť existují doklady o tom, že Tutanchamon během své relativně krátké vlády učinil v rámci své zahraniční politiky (a následně i mocenské rétoriky) důležité kroky. Již jeho tituly *nb n h3st nbt* „pán všech cizích zemí“ či *hk3 psdt-pdt* „vládce Devíti luků“, zaznamenané na předmětech v jeho hrobc, napovídají, že alespoň v symbolické rovině se ve vymezení vůči tradičním nepřátelům nedržel zpět.

Žádný jiný egyptský panovník nebyl nucen přistoupit k tak dalekosáhlým změnám jako právě Tutanchamon, neboť po svém předchůdci Amenhotepovi IV./Achnatonovi zdědil vnitřní i vnější problémy, zaznamenané na již zmíněné memfidské restaurační stéle z Karnaku (Urk IV: 2025–2032). Podle jejího obsahu začal Tutanchamon odstraňovat následky Achnatonových opatření především v náboženské rovině, což navíc výmluvně dokládá samotná přeměna jeho původního jména Tutanchaton na Tutanchamon. Neméně důležité však bylo, že musel reagovat na nepříznivou situaci v Sýrii a Núbii. Nedávný objev a analýza bloků, pocházejících velmi pravděpodobně z dnes již neexistujícího Tutanchamonova zádušního chrámu v západních Thébách, odhalily několik scén, na nichž je vyobrazeno vojenské tažení do Núbie a také samotný Tutanchamon útočící na svém voze na syrskou pevnost (Johnson 2010). Tyto výjevy by tedy mohly dokládat Tutanchamonovu aktivní vojenskou činnost v Núbii i v Syropalestině, protože momentální situace si jeho přítomnost v poli nepochybně vyžadovala. O Tutanchamonových vojenských i fyzických schopnostech by mohla nepřímo svědčit i jeho pohřební výbava v podobě početných zbraní

a jiných předmětů, zdobených motivem zajatých Núbijců a Asijců a bojových scén, ačkoliv i jejich symbolický význam pro jeho posmrtnou existenci je zcela očividný (obr. 3). Autor navíc sdílí i Johnsonovu hypotézu, podle které mohl být Tutanchamon na jednom z těchto tažení zraněn a na následky zranění, které průzkum jeho mumie skutečně odhalil, nakonec mohl i zemřít (Johnson 2010).

At' již bylo příčinou Tutanchamonovy smrti cokoliv, je více než pravděpodobné, že tehdy Egypťané s Chetity otevřeně bojovali o svůj vliv v Sýrii, což také dokládají krásné a ojedinělé výjevy z hrobky Tutanchamonova vojevůdce Haremheba (pozdějšího panovníka) v Sakkáře, zobrazující scény z egyptského vojenského ležení a přinášení tributu cizími vládci Tutanchamonovi či jedinečná vyobrazení shromážděných Asijců a Núbijců (Šichan 2009: 63). Tyto zachycené výjevy by tedy mohly vypovídat o Tutanchamonových akcích, které vedly ke stabilizaci egyptského panství jak v Núbii, tak i v Syropalestině, což navíc do svědčují scény a texty týkající se přinášení tributu Asijskému a Núbijci z hrobky Tutanchamonova místodržícího Núbie Huje v Údolí králů (TT 40; Urk IV: 2069–2071).

Po Tutanchamonově smrti na trůn nastoupili muži nepanovnického původu, vysocí vojenští hodnostáři sloužící již za Achnatonovy vlády, Chepercheprure Aj (asi 1323–1319 př. n. l.) a již zmíněný Džesercheprure Haremheb (asi 1319–1295 př. n. l.). Za vlády obou zmíněných panovníků zřejmě opětovně došlo ke slábnutí egyptského vlivu v Syropalestině a střety s Chetity stále probíhaly. Aj byl patrně také rádcem Anchesenamona, vdovy po Tutanchamonovi, a mohl stát za činem, který byl v dějinách

Obr. 3 Truhlice z pohřební výbavy panovníka Tutanchamona, který je na ní vyobrazen při útoku na zástupy nepřátel (foto M. Frouz)

Egypta zcela jedinečný. Ve snaze uzavřít s Chetity mír Anchesenamón pravděpodobně na jeho radu požádala chetitského vládce Suppiluliumu (asi 1370–1330 př. n. l.), aby jí poslal svého syna jako budoucího manžela. Ten byl nakonec skutečně do Egypta vyslán, avšak během cesty zemřel násilnou smrtí, snad v režii Haremheba. Válka s Chetity tak pokračovala i nadále, přičemž se Aj pokusil s Chetity vyjednávat, avšak neúspěšně (Morris 2005: 266). Nepomohlo mu v tom ani jeho výmluvné jméno Obě paní, které znělo *šlm phtj dr sttjw*, tedy „mocné síly, jenž odráží Asijce“. Boje s Chetity dokresluje i Ajova stéla ze 3. roku jeho vlády, nalezená poblíž Chufuovy pyramidy, která zmiňuje zřejmě sídliště chetitských válečných zajatců poblíž Memfidy, získaných patrně za Tutanchamónových bojů (Urk IV: 2109).

Po Ajovi nastoupil na trůn Haremheb, poslední panovník 18. dynastie, z jehož vlády se dochovalo jen málo zpráv o jeho zahraniční politice a rovněž jeho panovnická titulatura z hlediska mocenské rétoriky neodpovídá jeho předcházející vojenské kariéře generála a písaře panovníka. V této souvislosti jistě stojí za zmínku, že Haremheb pouze převzal přídomky Tutanchamónovy (viz výše), když uzurpoval jeho sochy, které před ním uzurpoval také Aj (Urk IV: 2135). Je vskutku s podivem, že Haremheb coby panovník zanechal tak málo zpráv o vojenské činnosti v rámci své zahraniční politiky. Není jasné, do jaké míry Haremhebovy texty z Karnaku, které se vztahují k Syropalestině, egejské oblasti a k Puntu (Urk IV: 2126–2128), jakož i texty z Gabal es-Silsily, vztahující se k Núbii (Urk IV: 2138–2139), vyjadřují pouze zastráovací a vychloubačnou rétoriku vůči nepříteli, či zda mají reálný podklad. Např. v textu z Gabal es-Silsily se totiž můžeme dočíst, že „*tvé (tj. Haremhebovo) jméno je velké v zemi Kuš (...) tvá síla, dobrý bože, činí z cizích zemí hromady mrtvol*“ (Urk IV: 2139). Vlastní Haremhebovu rétoriku lze naštěstí pro oblast Syropalestiny doplnit z pramenů chetitských, podle nichž se zdá, že Haremheb nakonec s Chetity uzavřel mírovou dohodu, která byla porušena až v době 19. dynastie za vlády Sethiho I. (Morris 2005: 268). Tomu, že došlo k egyptsko-chetitskému smíření, by napovídala i Haremhebova snaha o zklidnění a stabilizování vnitřní situace v zemi, v níž stále ještě doznávaly následky amarnského období, což nejvýmluvněji dokládá Haremhebův tzv. dekret či velký edikt z Karnaku (Urk IV: 2140–2162). Zklidnění situace za hranicemi Egypta Haremhebovi jistě mohlo uvolnit ruce pro jeho vnitřní politiku konsolidace, jejíž prosazení by potvrzoval i zaznamenaný kontakt se zemí Punt (Urk IV: 2127–2128). Haremhebovo sjednání příměří či míru tak napomohlo Egyptanům urovnat si své vnitřní záležitosti a nabrat síly, které byly ve značném měřítku nasa-

zeny vůči okolním zemím během následující 19. dynastie v rovině reálné i rétorické.

Tento výstup vznikl v rámci projektu *Rétorika moci panovníků 18. dynastie v rámci jejich zahraniční politiky* řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze z prostředků Specifického vysokoškolského výzkumu na rok 2014.

Literatura:

- Breasted, James H.: 1906 *Ancient Records of Egypt. Vol. II. The Eighteenth Dynasty*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Helck, Wolfgang: 1961 *Urkunden der 18. Dynastie. Übersetzung zu den Heften 17–22*, Berlin: Akademie Verlag Berlin [Urkunden des ägyptischen Altertums].
- Moran, William L.: 1992 *The Amarna Letters*, Baltimore: Johns Hopkins.
- Morris, Ellen F.: 2005 *The Architecture of Imperialism. Military Bases and the Evolution of Foreign Policy in Egypt's New Kingdom*, Leiden – Boston: Brill [Probleme der Ägyptologie 22].
- Schulman, Alan R.: 1982 „The Nubian War of Akhenaten“, in: *L'Égyptologie en 1979: Axes prioritaires de recherches 2*, Paris: Editions du Centre national de la recherche scientifique [Colloques internationaux du Centre national de la recherche scientifique 595], s. 299–316.
- Šichan, Daniel: 2009 „Cizinci a karikatura v umění starých Egyptanů“, in: Dulíková, Veronika – Jirásková, Lucie – Mynářová, Jana (eds.). *Pražské egyptologické studie 6*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Český egyptologický ústav, s. 60–63.
- 2013 „Mocenská rétorika panovníků Nové říše v 1. polovině 18. dynastie“, *Pražské egyptologické studie 11*, s. 79–87.

Internetové zdroje:

- Johnson, Raymond W.: 2010 „Warrior Tut“, *Archeology* 63/2, <http://archive.archaeology.org/1003/etc/tut.html>.

Abstract:

The rhetoric of power of the New Kingdom rulers in the second half of the 18th Dynasty

The text follows a previous article, published in this journal under the title “The rhetoric of power of the rulers of the New Kingdom in the first half of the 18th Dynasty”. The main aim is to conclude the topic and provide an outline for the second half of the 18th Dynasty (about 1400–1300 BC) which represents the peak of the ancient Egyptian foreign policy and particularly diplomacy as one of its tools, as well as the following gradual decline in Egyptian influence in the Near East towards the end of the Dynasty.